

8. Två olika typer om att samtala med barn

Kunskapsdokumentets innehåll

Det finns flera olika typer om att samtala med barn inom familjerätten såsom informerande, stödjande, behandlande och utredande. I detta kunskapsdokument har en sammanställning gjorts av två vanligt förekommande samtalstyper med barn inom ramen för samarbetssamtal, informerande och stödjande samtal. Utredande samtal har inte tagits med i kunskapsdokumentet eftersom det inte är relevant för samtal med barn inom ramen samarbetssamtal.

Beskrivningen om de två vanligt förekommande samtalstyperna utgår delvis från Socialstyrelsens kunskapsstöd, Att samtala med barn kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården, Socialstyrelsen 2018. MFoFs beskrivning har omarbetats för att anpassas till att samtala med barn inom familjerättens område och i en kontext om samarbetssamtal, såväl s.k. frivilliga samarbetssamtal där kommunen är skyldig att erbjuda föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (5 kap. 3 § första stycket 2 punkt Socialtjänstlagen, (SoL)) som s.k. remitterade från domstol (6 kap. 18 § tredje stycket Föräldrabalken (FB)).

I praktiken är det svårt att skilja informerande och stödjande samtal åt eftersom bägge aspekterna kan komma in i varandra. Ändå är det viktigt att klargöra det huvudsakliga syftet för samtalet – både för sig själv som samtalsledare och för barnet – och att utgå från det i samtalet. Om syftet ändras under tiden som samtalet pågår, är det viktigt att vara tydlig med det gentemot barnet.¹

Barns rätt att komma till tals

En viktig aspekt när det gäller barns rätt att komma till tals är möjligheten att få information om frågor som handlar om barnet. I 11 kap. 10 § SoL (2002:453), finns en bestämmelse som ger barn och ungdomar rätt att få relevant information, till exempel om vad som pågår och planeras avseende barnets situation. Informationen behöver ges till barnet så tidigt som möjligt, dels för att information kan lugna barnet i en obekant och kanske skrämmande situation, dels för att barnet ska kunna ge uttryck för sin inställning tidigt i processen.

Ytterligare en viktig aspekt avseende barns rätt att komma till tals är Barnkonventionens artikel 12.

Av artikeln framgår följande:

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

2. För detta ändamål ska barnet särskilt beredas möjlighet att höras,

¹ Socialstyrelsen (2018)

antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i

alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.²

Artikeln innehåller två delar

- dels en allmän rätt för barn att komma till tals i alla frågor som rör dem själva,
- dels en särskild rätt att höras i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör dem.

Barn ska i dessa fall särskilt beredas möjlighet att bli hörda. Svensk lagstiftning har anpassats och utvecklats för att uppfylla barnkonventionens krav. För mer information om det regelverk som ligger till grund om barnets rätt att få information och komma till tals se MFoFs kunskapsdokument, Barns bästa och barns rätt att komma till tals.

Barn ska betraktas som en individ med handlingsförmåga

Svensk rätt är tydlig i sitt budskap att barn ska betraktas som subjekt med gradvis stigande möjlighet att kunna agera i samband med frågor som rör barnet personligen. Barnet ska betraktas som subjekt med fullt människovärde och med egna kunskaper och erfarenheter. Barnet ska betraktas som en individ med handlingsförmåga och med gradvis stigande rätt att få påverka sitt liv. Det här synsättet på barnet ska råda i relationer mellan barn och exempelvis socialnämnd och domstol och mellan barn och vårdnadshavare.³

Samtala med barn i samband med samarbetssamtal

När domstolen enligt 6 kap. 8 § FB uppdragit åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna får socialnämnden enligt 6 kapitlet FB höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande (6 kap. 20 a FB). (Se MFoFs kunskapsdokument om Vårdnad, boende och umgänge och Kunskapsdokument om Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals). När det gäller frivilliga samarbetssamtal enligt SoL saknas lagstiftning men det framgår av förarbeten till FB att när det gäller barns rätt att komma till tals är utgångspunkten att hänsyn ska tas till barnets vilja inte enbart vid domstolars bedömning utan även generellt vid socialnämndens hantering av frågor om vårdnad, boende och umgänge.⁴

Oftast behöver socialtjänstens familjerättshandläggare ha en direktkontakt med barnet för att det ska kunna komma till tals och bli synligt i de beslut som rör barnets vardag. Föräldrar som befinner sig i kris eller i svåra vuxenkonflikter är kanske alltför upptagna av sin egen situation. Förmågan att se barnets reaktioner och behov blir då begränsad. En förälder som har det svårt kan ha ett motstånd mot att ta till sig att också barnet mår dåligt. Samtalsledaren bör därför, om det inte är olämpligt, ta med barnet i något skede av samtalen dels för att med utgångspunkt i barnets egna behov

² SOU 1997:116 s. 23 och 186 f

³ Mattsson T. (2002)

⁴ Prop. 1997/98:7 s. 43 och Prop. 2005/06:99 s. 47

och rättigheter ge information och låta barnet berätta om sin situation, dels för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.⁵

Det kan vara betydelsefullt för barnets hälsa och utveckling att ge det möjlighet att samtala om sina tankar och upplevelser i samband med föräldrarnas separation. Detta är också ett sätt att tydliggöra,

både för barnet självt och för föräldrarna, att barnet har rätt till respekt för sitt eget livsrum, sin vardag och sitt nätverk. Hur barnets egen vilja och uppfattning sedan ska lyftas fram i konflikter mellan föräldrarna kräver noggranna avvägningar.⁶

De barn som kontaktar Barnens rätt i samhället (BRIS) i samband med en skilsmässa och som önskar hjälp att förstå sin förändrade situation önskar oftast att få bli lyssnade på, få tydlig information och att få vara med och bestämma. Barn vill ha tillgång till båda sina föräldrar, både praktiskt och känslomässigt. Barn vill kunna prata med sina föräldrar om alla känslor och tankar som skilsmässan väcker. Men många av barn som vänt sig till BRIS saknar föräldrarnas stöd och att be någon utanför familjen om hjälp är inte så lätt.⁷

Informerande samtal

Ett informerande samtal syftar till att barnet ska få och förstå den information som barnet kan behöva för att kunna vara delaktigt i inför exempelvis planeringen av framtida boende och umgänge och för att bättre kunna förstå sådant som har hänt eller kommer att hända.

Om det informerande samtalet ska genomföras med barnet självt eller tillsammans med föräldrar eller andra omsorgspersoner måste övervägas, precis som vid övriga samtal. Barn har inte sällan väldigt olika syn på hur delaktiga föräldrarna ska vara vid ett samtal med barnet inom familjerätten. Det är sällan fråga om antingen eller, utan om olika grader av delaktighet. Det är därför en fördel att börja med att fråga barnet och gärna tillsammans med föräldrarna. En fördel med att genomföra samtalet tillsammans med föräldrarna kan vara att de får höra det som barnet hör, vilket kan ge barnet en känsla av trygghet och skapa förutsättningar för fortsatta samtal dem emellan.⁸

För ett yngre barn kan det möjligen vara svårt att ta ansvaret och bestämma om föräldrars delaktighet i samtalet med barn.⁹ Barnet kan också välja ha med en stödperson som inte är en förälder. Det kan framför allt vara angeläget när samtalet ska beröra sådant som barnet känner är känsligt att prata om inför en förälder. Det är inte heller sällan att barnets behov och önskningar kommer i skymundan för föräldrarnas behov och önskningar, därför kan samtalsledaren behöva hjälpa barnet att komma till tals i förhållande till föräldern.

För mer information om att samtala med barn med barnet självt eller tillsammans med föräldrar se MFoFs kunskapsdokument och filmad föreläsning om triangulerande samtal, filmad föreläsning om Motalas modell om att samtala med barn och animerade filmer om att samtala med barn. Att barnet får information är som tidigare nämnts en grundläggande förutsättning för att barnet ska kunna bli delaktigt.¹⁰ Barnet behöver också få veta vad det ska vara delaktigt i och vad det kanske ska bilda sig en uppfattning om.¹¹

Så här beskriver organisationen Maskrosbarn några ungdomars upplevelse av att information saknas:¹² "Många ungdomar upplever att de har fått alldeles för lite information – eller ingen information alls. De vet inte varför de har blivit kallade till möten, vad en utredning egentligen innebär, vilken hjälp som är

⁵ HSLF-FS 2017:51

⁶ Vårdnad, Boende Och Umgänge (2012)

⁷ Lyssna på mig” BRIS (2013)

⁸ Øvreeide H. (2010)

⁹ Socialstyrelsen (2018)

¹⁰ Cederborg A-C (2010)

¹¹ Socialstyrelsen (2018)

¹² Ibid

möjlig att få, vad som händer med det de berättat om. De vet inte heller vilka som kommer att få veta vad barnet sagt eller vad som ska hända framöver".¹³

En förutsättning för ett barns delaktighet i mötet och samtalet är att barnet förstår varför det har kallats till ett samtal. I vissa fall har inte föräldrarna kunnat eller velat förklara detta för barnet. Det är en rättighet för barn att få relevant information och det täcker också för barnets viktiga behov. Relevant information är en nödvändighet för att barnet ska kunna uppleva en känsla av sammanhang och kunna förstå och hantera det som pågår och planeras. Det gör att barnet kan skapa sin egen

förståelse av sin situation i stort. Med förståelsen kan stressen och rädslan inför det som väntar minska. Barnet behöver relevant information för att kunna vara delaktig på ett aktivt och meningsfullt vis. För att komma fram till vad som är relevant information för det enskilda barnet behöver samtalsledaren ha en dialog med barnet om detta. Det vill säga att ge barnet möjlighet att beskriva vad det önskar och behöver få information.¹⁴

Inledande och fortlöpande information

Information får oftast stort utrymme i inledningen av en kontakt eller ett samtal. De viktigaste exemplen på sådan inledande information beskrivs i MFoFs kunskapsdokument, Inledning av att samtala med barn. Barnet behöver emellertid även fortlöpande information, både under ett och samma samtal och under en längre tids kontakt. Samtalsledaren kan behöva upprepa sådant som beskrivits inledningsvis, och behöva ge ny information eller lämna annan information som blivit relevant.

En avgörande del av den fortlöpande informationen handlar om att beskriva vad som händer just nu och vad som planeras framöver, både på kort och på lång sikt. Barnet behöver också få veta vad som eventuellt redan har gjorts och vad det har lett fram till. Det kan till exempel handla om att berätta om hur föräldrarna resonerat om barnets boende och/eller byte av skola.¹⁵

Informationen behöver anpassas till barnet

För att barnet ska kunna ta till sig information behöver den innehållsmässigt vara anpassad till barnet – till dess ålder, mognad, förmågor och förutsättningar. Även sättet att ge information behöver anpassas till det enskilda barnet. Det är därför viktigt att ha kunskap, både om barns typiska utveckling, behov och förmågor och om det enskilda barnets mognad och förutsättningar. Utöver detta behöver samtalsledaren under samtalet vara lyhörd för barnets förutsättningar i det aktuella sammanhanget.¹⁶

Samtalsledaren behöver även vara lyhörd för hur delaktigt barnet vill vara när informationen ges. Barn kan ibland ha lättare att ta till sig information när de får vara med och bara lyssna istället för att behöva medverka i en dialog. Därför kan ett alternativ vara att rikta informationen till en medföljande förälder eller annan för barnet viktig vuxen, medan barnet lyssnar intill. En bra regel är att ändå tala till barnet, det vill säga använda samma språk, termer och bilder som samtalsledaren skulle ha om informationen gavs direkt till barnet.¹⁷

Viktigt att barnet har förstått

Det är inte tillräckligt att ge information till barnet, utan minst lika viktigt är att se till att barnet också har förstått den. Det kan vara bra att informera lite i taget och börja på en enkel och grundläggande nivå. Därefter kan en anpassa den fortsatta informationen till hur barnet reagerar och förstår samtalsledarens information. Ett barns förmåga att ta till sig information påverkas till viss del av hur tryggt barnet känner sig. Ett barn som känner oro eller rädsla kan ha svårare att ta till sig information.

¹³ Kan det vara människohandel? (2015)

¹⁴ Socialstyrelsen (2018)

¹⁵ Ibid

¹⁶ Bidö S., Mannheimer M. och Samuelberg P. (2018)

¹⁷ Ibid

Ett gott bemötande och en förtroendefull relation hjälper barnet även i en informationsgivande situation.¹⁸

För att säkerställa att barnet har förstått behöver samtalsledaren kontinuerligt under samtalet fråga om barnet har förstått eller har några frågor. Ett sätt att säkerställa att barnet har förstått informationen kan vara att med jämna mellanrum låta barnet återberätta. Det blir då ofta tydligt vad som behöver förklaras ytterligare.¹⁹

Enkelt och tydligt, muntligt och skriftligt

Informationen till barnet ska vara så enkel, tydlig och transparent som möjligt, utan att viktiga detaljer tappas bort. Ett sätt att förtydliga för barnet är att ge informationen både muntligen och skriftligen, exempelvis att i korta drag skriva ner den mest centrala informationen som barnet kan ta med sig hem och läsa vid ett senare tillfälle.

Ytterligare ett sätt att göra informationen mer tydlig och mottaglig för barnet är att visualisera den, det vill säga använda olika former av bilder och symboler.²⁰ För mer information om verktyg se MFoFs kunskapsdokument, genomförandet av samtal med barn, tekniker, metoder och förhållningssätt.

Ge utrymme för barnets reaktioner

Eftersom information kan väcka starka känslor är det viktigt att skapa utrymme för barnet att få prata om det som har förmedlats; få reagera, diskutera och ställa frågor. Det informerande och förberedande samtalet behöver föras på ett sakligt och ärligt vis, anpassat till barnets ålder och mognad.²¹

Stödjande samtal

I ett stödjande samtal får barnet möjlighet att ge uttryck för och formulera sig om sin situation, sina tankar och känslor. Det är ofta i sig stärkande och utvecklande för barnet. Inte minst brukar barnet exempelvis förstå sig själv bättre.

Skilsmässor är idag vanligt förekommande vilket kan bidra till att vuxna såväl föräldrar som andra runt barn inte ger barnet tillräckligt med uppmärksamhet och stöd över tid. Dessutom tycks den vuxna oftare än barnet uppfatta skilsmässan som nödvändig, och något som på sikt gör att livet blir bättre. Vetskapen om att skilsmässan sannolikt inte kommer att påverka barnets mående som vuxen är positiv och kan vara avlastande för både föräldrar och barn, men den kan också göra att det enskilda barnets upplevelse här och nu tas på mindre allvar och att barnet inte får det stöd det behöver.²²

Enligt barnkonventionen har alla barn samma rättigheter och barnets bästa ska alltid komma i främsta rummet. Barnet har bland annat rätt att få stöd oavsett behov. Efter en skilsmässa innebär det att barnet har rätt till stöd för att hantera sin förändrade situation och alla känslor som skilsmässan väcker.

I vissa fall är det huvudsakliga syftet med samtalet att det ska vara just stödjande, till exempel ett samtal med en kurator. I andra fall ingår stödjande delar. Det är viktigt att vara tydlig med vilket det huvudsakliga syftet med ett samtal är, samtidigt är det helt naturligt att ett samtal ibland glider mellan att vara informerande och stödjande. Ett stödjande samtal kan i vissa fall tangera behandling och terapeutiska samtal. Delen om stödjande samtal i detta kunskapsdokumentet är inte tänkt att ge stöd för behandlings- och terapeutiska samtal. Om det stödjande samtalet ska genomföras enskilt med barnet eller tillsammans med föräldrarna måste övervägas, precis som inför övriga samtal.

¹⁸ Socialstyrelsen (2018)

¹⁹ Johansson A. (2013)

²⁰ Socialstyrelsen (2018)

²¹ Ibid

²² Lyssna på mig" BRIS (2013)

Barnet får sina tankar och känslor bekräftade

Genom stödjande samtal får barnet hjälp med, utöver att förstå sig själv bättre, förståelse för det som händer omkring barnet genom att tillsammans med vuxna få sätta ord på det. Barnet har vidare ofta ett behov av att få sina upplevelser socialt giltigförklarade, alltså att det finns vuxna omkring dem som förstår och bekräftar deras upplevelser och reaktioner eller annorlunda uttryckt, upplevelserna och reaktionerna får på så vis ett tryggt socialt rum att utspela sig i.²³

Detta stöd från vuxna i samband med berättandet ökar också barnets möjlighet till egen förståelse av sin situation, sina känslor, reaktioner och beteenden. Samtalsledarens uppgift blir att stödja genom att lyssna, ta emot och bekräfta det som barnet uttrycker.²⁴

Bekräfta barnet på ett ärligt sätt

Att bekräfta barnet handlar om att lägga märke till, benämna, beskriva och lyfta fram sådant som barnet säger och gör, som det kan vara stolt över och växa av, och som det sedan finns möjlighet att tillsammans med barnet diskutera, lära av och kanske utveckla vidare. Det handlar inte enbart om att lyfta fram uppenbara styrkor och positiva sidor, utan även om att lägga märke till och benämna exempelvis barnets förmåga att uttrycka en viss tanke eller känsla, eller beskriva en särskild händelse.²⁵

Samtidigt är det viktigt att samtalsledaren är ärlig och inte krystar fram något som en inte menar. Det är också viktigt att inte övertolka vad barnet säger. Ytterligare en viktig form av bekräftelse är att genom svar och kommentarer giltigförklara och normalisera de beteenden och upplevelser som barnet berättar om. Samtalsledaren behöver bekräfta att det som barnet beskriver och har erfarenhet av är både relevant²⁶ och ibland vanligt.

En ökad känsla av sammanhang

Det går att se på det stödjande samtalet som ett sätt att stödja barnet till att stärka sin känsla av sammanhang, det vill säga känslan av begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. För att känna det behöver barnet förstå vad som händer i och omkring det (begriplighet), förstå meningen med att bry sig om och vara delaktig i sitt eget liv (meningsfullhet) och förstå vilka resurser som det har i sig självt och som finns hos andra runt omkring (hanterbarhet). För att få denna förståelse kan barnet ofta behöva hjälp av en vuxen, i synnerhet genom stödjande samtal.²⁷

Barnet får stöd att förändra situationen

Det stödjande samtalet syftar till att stödja barnet till att positivt påverka, utveckla, förändra och förbättra sin situation. Att må bättre kort sagt. En grundläggande förutsättning för det är, återigen, att barnet får möjlighet att sätta ord på sina tankar, känslor och erfarenheter tillsammans med vuxna. Ett syfte med det stödjande samtalet kan vara att öka barnets motivation till förändring. Ett konkret tips är att invänta barnets egna förslag till förändring, som ofta är både bättre och mindre omfattande än de som man själv som professionell har tänkt sig.²⁸

²³ Socialstyrelsen (2018)

²⁴ Socialstyrelsen (2018)

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid

Förslag på diskussionsfrågor

Hur informerar ni barn om samtal i denna kontext?

På vilket sätt stödjer ni barnen i samtalen?

Vart går gränsen för stödjande samtal och behandling?

Vilka är för- och nackdelar med att föräldrar deltar i samtal med barn?

Referenser

Statens offentliga utredningar och propositioner

Ett stärkt barnrättsperspektiv (Prop.2020/21:150)
Huvudbetänkande av Barnkommittén (SOU 1997:116)
Vårdnad, boende och umgänge (Prop. 1997/98:7)
Nya vårdnadsregler (Prop. 2005/06:99)

Litteratur

Angsell M. Grönkvist S. Lyssna på mig. Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter Bris Edita Västerås; 2013.
Att samtala med barn Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården - Socialstyrelsen 2018.
Bidö S., Mannheimer M. och Samuelberg P. Traumatisering hos barn. En handbok. Natur & kultur. Stockholm; 2018.
Cederborg A-C. Att intervjua barn: vägledning för socialsekreterare. Stiftelsen Allmänna barnhuset Stockholm; 2010.
Johansson A. Att möta och kommunicera med barn och föräldrar. I: Fossum B. red. Kommunikation: samtal och bemötande i vården. 2 uppl. Studentlitteratur. Lund; 2013.
Kan det vara människohandel? Länsstyrelsen Stockholm. UNICEF Sverige. Stockholm; 2015.
Mattsson T. Barnet och rättsprocessen - Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård. Juristförlaget, Lund; 2002.
Vårdnad, Boende och Umgänge Handbok-stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt Edita, Västerås; 2012.
Øvreeide H. Samtal med barn: metodiska samtal med barn i svåra livssituationer. Studentlitteratur Lund; 2010.